

Kong Attalos' Stoa i Athen

af

J. L. Ussing.

Med 3 Tavler.

Vidensk. Selsk. Skr. 5 Række, historisk og filosofisk Afd. 4 B. X.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1873.

1911

1911

1911

Midt i den fattigste Del af det moderne Athen, hvor Husene endnu se ud som de saa ud under Tyrkernes Herredømme, omtrent 900 Fod Øst for det saakaldte Theseus' Tempel, og 3—400 Fod Vest for den doriske Forhal, der bærer Athena Archegetis' Navn, ligge nogle mægtige Ruiner fra Oldtiden, der mere udmærke sig ved deres Størrelse end ved deres Skjønhed. Ingen Søjler eller noget Slags arkitektonisk Decoration er at se, men kun nogle mægtige Mure, hvor det haarde Marmor og det nøjagtige Stensnit minder om det gamle Hellas. Senere Mure, fra Oldtidens Slutning, eller endog fra Middelalderen, havde sluttet sig til dem; de dannede i sin Tid det nordvestlige Hjørne af den Befæstning, som fra Vestsiden af Akropolis gik imod Nord og forsvarede Byen dengang, da den var indskrænket til Borg-Klippen og dennes nordlige Skrænt¹⁾. Disse Mure vare for største Delen opførte af antike Brudstykker, og have ved deres Nedbrydelse navnlig beriget Epigrafiken. Andre Bygninger sluttede sig til dem, f. Ex. den lille Kirke ved den sydvestlige Ende, der paa Grund af dette Naboskab kaldtes *Παναγία περιώυσσα*, d. e. Vor Frue ved Taarnet. Nu ere disse Tilbygninger for største Delen fjernede, men Stenblokkene ligge uordenligt imellem hinanden, og det Hele frembyder et Billede af vild Forstyrrelse, som man dog med nogen Umag finder sig til Rette i. Det er Athens archæologiske Selskab, der har foranstaltet den Udgravning eller Oprydning, som vi skyldte, at vi nu kunne danne os en nogenlunde tydelig Forestilling om denne anselige Bygning.

Tidligere var man mest tilbøjelig til at kalde disse Ruiner Ptolemæos' Gymnasion, uden at man dog kunde angive nogen gyldig Grund derfor²⁾. Götting kaldte dem Stoa Poekile, og mente her at kunne paavise denne Bygning, der først blev bekjendt ved sine

¹⁾ Den saakaldte Valeriansmur, s. Kaartet til E. Curtius' Attische Studien i Abhandl. d. Göttinger Gesellschaft XII (1866).

²⁾ S. Curtius anf. Sted S. 146. — Hvor Ptolemæos' Gymnasion er at søge, og at der endnu staa betydelige Rester af Omslutningsmuren, tror jeg at have vist i Vid. Selsk. Oversigt 1870, S. 117 ff.

Malerier og siden som Stoikernes Læreplads¹⁾. Han har desværre ikke været i Stand til at skjelne imellem det virkelige Antike og de senere Tilbygninger. De Murlinier, han støtter sin Hypothese paa, dannede det midterste af de tre Taarne²⁾, der fandtes her; de hørte slet ikke til den oprindelige Bygning, og ere nu nedtagne tilligemed den Indskrift, han med en vis Sindrigheid, men med endnu større Dristighed har søgt at supplere. Vi behøve altsaa ikke at paadutte Oldtiden en saa urimelig og smagløs Plan af en Stoa som den, han derefter udkaster³⁾.

Udgravningen tog sin Begyndelse d. 3 December 1859. Den lededes af det archæologiske Selskabs Sekretær, den fortjente Archæolog Kumanudis, som ogsaa har meddelt Udbyttet deraf ledsaget af Grundtegninger i Beretningerne om Selskabets Aarsmøder 1860 og 1861⁴⁾.

Det viste sig da, at disse mægtige Murmasser, der nærmest saa ud som tre særskilte Taarne, tilhøre en og samme Bygning, der strækker sig omtrent fra Nord til Syd i Længde af 114 Metres efter Kumanudis' Opgivelse, eller 110 efter Curtius'. Bygningens østlige Side, Bagsiden, dannes af en eneste lang Mur. Op til denne stode 21 Værelser, omtrent 5 Metres dybe og, med Undtagelse af de to yderste, der ere smallere, næsten lige saa brede. Fra dem aabne 21 Døre sig ud til en bred dobbelt Søjlegang. Enderne af denne, mod N. og S., begrænses af de forlængede Ydermure. Den indre Søjlerække, der staar i en Afstand af over 5½ Metres fra Dørvægen, bestod af 20 enten ioniske eller korinthiske Søjler; den ydre, der var omtrent lige saa langt fra den indre Søjlerække, som denne fra Vægen⁵⁾, var dorisk, og havde formodentlig det dobbelte Antal Søjler. Foran denne Søjlerække strække tre Trappetrin sig i hele Bygningens Længde, og foran dem findes en omhyggelig udarbejdet udhulet Rendesten. Den nordre Væg er ganske uafbrudt, i den søndre Væg findes derimod to Døre, en mindre (0,97 Metr. bred), der fører ind til den ydre Søjlegang, og en stor Dør (3,43), der fører ind til den indre.

Den midterste Del af Bygningen er endnu ikke udgravet; men hele Planen synes at være sikker. Hvad Navn man skal give en saadan Bygning, kan heller ikke være tvivlsomt; det er en Stoa. En Stoa eller, som Rømerne sagde, en Porticus er en Hal med Søjler, rummeligere og mere aaben end en privat Sal. En bestemt Form synes

1) Berichte der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften 1853, S. 66 ff.

2) Jeg kan i det Mindste ikke faa Andet ud af hans Tegning S. 67. Men hans Orientering er urigtig. Bygningen gaar nemlig med sin Længde i Retning fra Nord til Syd, kun med en Afbigelse af 7 Grader imod Øst. Götting synes at have antaget, at den gik nærmest i Vest og Øst, og sætter derfor Vest, hvor der burde staa Nord eller i det Højeste N.N.V.

3) Anf. St. S. 72.

4) *Γενική συνέλευσις τῶν μελῶν τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας* 1860 og 1861.

5) Curtius S. 146 angiver den første Afstand til 6 Metres, den anden til 7. Fraregnes de Gulvplader, hvorpaa Søjlerne staa, bliver hin c. 5,60, denne c. 5,42. Vil man regne til Centrum af den ioniske Søjle, maa det første Maal forhøjes med 0,725; og regnes den anden Afstand fra dette samme Centrum til Yderkanten af det øverste Trin, bliver det 7,11.

ikke at følge af dette Navn, og medens Metellus' eller Octavias Porticus i Rom og Eumachias i Pompeji vare store rektangulære aabne Pladse med Søjlegange langs Siderne, synes de gamle Stoer, Pausanias omtaler i Athen, at have været enkelte Haller. En saadan Bygning var formodentlig den i Thorikos med 7 Søjler i Fronten; og den herlige gamle Bygning i Pæstum, der har 9 Søjler i Fronten og en Søjlerække paa langs midt igjennem Bygningen, var vel ogsaa en Stoa eller, om man ved et saa gammelt Monument vil foretrække et ældre Navn, en Lesche. Stoer vare vel ogsaa den af Kong Philip III af Makedonien opførte Søjlebygning paa Delos og et andet endnu mere ødelagt Monument paa samme Ø¹⁾. Men om disse Bygningers Bestemmelse og nærmere Indretning kan man tvivle; her foreligger et sikkert og tydeligt Exempel paa en attisk Stoa.

Vi se os ogsaa i Stand til at angive Bygningens Navn. Thi paa de fundne Stykker af Architraven læser man med store Bogstaver, omtrent som paa Kong Philips Stoa paa Delos, følgende Indskriftlevninger: ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΤΤ, ΒΑΣΙΛ, ΒΑΣ, ΗΣΑΠΟΛΛΩΝΙ, hvilke Pervanoglu²⁾ uden Tvivl rigtig har ordnet og suppleret: Βασιλεύς Ἀτι[αλος ὁ] βασιλ[έως Ἀτιά-λου καὶ] βασιλίσσης Ἀπολλωνίδος eller snarere: Βασιλεύς Ἀτιαλος βασιλέως Ἀτιάλου καὶ βασιλίσσης Ἀπολλωνίδος υἱὸς ἀνέθηκε. Her betegnes altsaa Attalos II, der var Konge i Pergamos fra 159 til 138, en Søn af Attalos I og Apollonis fra Kyzikos³⁾, og Bygningen maa kaldes Kong Attalos' Stoa. Den er omtalt i et Fragment af Posidonios hos Athenæos, hvor der fortælles om Athenion, der i den mithridatiske Krig, da Sulla truede Athen, tilrev sig Herredømmet, at «han steg op paa den Talerstol foran Attalos' Stoa, der var opbygget for de romerske Prætorer»⁴⁾.

Iblandt de Dynastier, der rejste sig paa Ruinerne af Alexander den Stores Rige, og hvis historiske Opgave det syntes at være at pleje den helleniske Kultur og udbrede den i Østerlandene, var der intet, som mere uafbrudt og med større Iver arbejdede for dette Maal end det Pergamenske. Selv litterært dannede Mænd, stiftede Kongerne i Pergamos et Bibliothek, der stod som en anselig Medbejler lige over for det alexandrinske, og de Pragtbygninger, de opførte, de Kunstværker, de lod udføre, sikre dem en udmærket Plads i Konsthistorien. At Ærgjerrighed og Politik var en væsentlig Bevæggrund for dem, bør ikke forringe deres Ros. Det er almindelig bekjendt, hvorledes Attalos I c. 239 slog de galliske Horder, der strømmede ud over Forasien, og tvang dem til at blive i det nye Hjem, der var indrømmet dem i det Indre af Landet, hvorledes han derved mente at kunne betragte sig som Hellas' Frelser og antog Kongenavnet, og senere, da han havde knyttet et nøje Forbund med Athen,

¹⁾ S. Expédition de Morée Vol. III, Pl. 5—6 og 9.

²⁾ I Bullettino dell' Instituto di Corrispondenza 1862, p. 120 f, og i Archäologische Zeitung 1863, S. 93*, smlg. Archäologischer Anzeiger S. 100 f.

³⁾ Strabo XIII, 4, 2.

⁴⁾ Athen. V, 212 f: Ἀναβάς οὖν ἐπὶ τὸ βῆμα τὸ πρὸ τῆς Ἀτιάλου στοᾶς ὑποδομημένον τοῖς Ῥωμαίων στρατηγοῖς.

og af Athenærne var bleven sat i Klasse med deres Stammeheroer (Eponymer), ogsaa selv ønskede at bidrage til denne Stads Forskjønnelse og at forevige sin egen Hæder i Hellas' Hovedstad. Ved den sydlige Borgmur, ovenover Theatret, havde han ladet opstille en lang Række Figurer i lidt over halv naturlig Størrelse, fremstillende Aandens og Hellenismens Sejr over Raahed og Barbari i fire Hovedscener, af hvilke de to tilhørte Mythen, Gudernes Sejr over Giganterne, Athenærnes over Amazonerne, de to andre Historien, nemlig Athenærnes Sejr over Perserne ved Marathon og Kong Attalos' Sejr over Gallerne¹⁾. H. Bruun har nylig²⁾ gjort opmærksom paa at der i Museerne i Venedig, Rom og Napoli findes forskjellige Figurer af kæmpende, faldende eller faldne Galler, en falden Amazone og en falden Gigant, alle udførte i græsk Marmor og lidt over halv Legemsstørrelse, og han har ment deri at finde Rester af de omtalte Statuegrupper. Der er unægtelig Sandsynlighed for at de høre sammen, men jeg for mit Vedkommende vover ikke at gaa videre end i det Højeste til at antage dem for Copier efter de i Athen opstillede Figurer. — Men dette var sikkert kun en af mange Lejligheder, hvor Kunstnere fik den Opgave at forherlige Gallernes Nederlag. Saaledes fandtes der udenfor Pergamos en pragtfuld Helligdom, der bar Navnet Nikephorion³⁾, og altsaa maa antages at være opført i Anledning af hin berømte Sejr, hvad enten det var Zeus eller Athena, der her skulde hædres som sejrbringende (*νικηφόρος*). Det ligger nær at tænke sig, at Templets Gavl har været smykket med en Fremstilling af Gannerslaget, og at der kan have staaet saadanne Figurer som den døende Galler paa Capitol og den ludovisiske Gruppe, hvor Galleren, efter at have dræbt sin Hustru, dræber sig selv i Fortvivlelse.

Statuegruppen paa Akropolis var ikke det eneste Minde, de Pergamenske Konger efterlod sig i Athen. Der har maaske været meget Mere end vi kjende af de tilfældige Efterretninger, der ere bevarede; men hvad disse give os, er Følgende. Diogenes fra Laerte fortæller, at Attalos I i Akademiet anlagde en Have, hvor Akademikeren Lakydes lærte, og som efter ham blev kaldt *Λακύνδειον*⁴⁾. Attalos' Søn og Efterfølger Eumenes traadte i hans Fodspor, og opførte den Eumeniske Stoa (Porticus Eumenia), som Vitruv V, 9, 1 omtaler i Forbindelse med Theatret, og nu se vi, at hans anden Søn, Attalos II opførte en stor Stoa midt i Byen, lige ved Torvet; thi da der stod en Talerstol foran den⁵⁾, kan den ikke have ligget i en Gade, men maa have vendt ud til en fri Plads, hvor en stor Menneskemængde kunde samles. — Vi kunne endnu tilføje, at den hele Familie ogsaa bidrog til at forherlige

¹⁾ Pausan. I, 25, 2.

²⁾ Annali dell' Istituto di Corrispondenza 1870. Monum. d. Inst. Vol. VIII Tav. 19—21.

³⁾ *Τὸ Νικηφόριον*. Strabo XIII, 4, 2 fortæller, at Eumenes II plantede en Lund derved; Diodor XXXI, 35, at Kong Prusias af Bithynien ødelagde denne Helligdom og plyndrede Statuerne og Gudebillederne, hvoriblandt Phromachos' berømte Asklepios.

⁴⁾ Diog. Laert. IV, 60.

⁵⁾ Se foregaaende Side Anm. 4.

Athen ved sin Deltagelse i de panathenæiske Lege. En samtidig Indskrift anfører, baade Kong Eumenes og alle hans Brødre, Attalos (senere Kong Attalos II), Filetæros og Athenæos som Sejrherrer i Væddekjørslerne paa Hippodromen ¹⁾.

Da de af Kumanudis og Curtius meddelte Beskrivelser af denne Bygning ikke forekom mig tilstrækkelige, undersøgte jeg den nærmere ifjor under et kort Ophold i Athen, og senere har min Ven, Dr. Richard Christensen, foranlediget ved nogle Spørgsmaal fra mig, foretaget en fuldstændig og nøjagtig Opmaaling af Stoens sydlige, bedst bevarede, Endeparti. Ham skyldes for Størstedelen den paa Tavlen I meddelte Plan af denne Del af Bygningen, medens den paa samme Blad optagne Hovedplan af Stoen nærmest støtter sig paa den i Athens archæologiske Selskabs Meddelelser givne Croquis. En anden god Ven, Architect Ludvig Fenger har med Benyttelse af de af mig selv paa Stedet optagne Maal og Tegninger af Bygningens Enkeltheder udført den arkitektoniske Restavration, der findes paa Tavlen II—III.

Bygningens Grundvold tillige med den foran samme liggende Rendesten, den lange Bagvæg og Skillerumsvægene ere af den graa Sten fra Piræeus. Samme Stof viser sig paa Væggen med Dørene og paa den nordre og søndre Væg ind imod den dobbelte Søjlegang fra 1,63 over Gulvet og opefter. Disse Stykker Væg have altsaa været bedækkede med Stuk og malede. Hvad der er nedenfor, er af det graablaa hymettiske Marmor, nemlig nederst en Sten, 0,30 høj, derover en, der er 1,07, saa atter en smal; den er 0,26 høj og springer 0,03 frem foran den øvrige Murlinie. Af hymettisk Marmor ere fremdeles de Trin, der føre op til Stoen og hele Gulvbeklædningen, samt de opretstaaende Dørkarme. Af hvidt pentelisk Marmor ere derimod de øvre, vandrette Dørkarme, Mørpillerne (Anterne), Søjlerne og Bjælkeværket.

Trinene have en Brede af 0,33. Deres Højde er 0,26; 0,29; 0,26. De doriske Søjlers nederste Gjennemsnit er 0,75. De have 20 Rifler. Riflens Chorde er c. 0,095. De mødes ikke i en skarp Kant, men adskilles ved en 0,02 bred Flade. Kapitælet er smalt, Echinus og Abacus hver c. 0,09 høj. Echinus har tre Ringe, og begrænses, som i Almindelighed i den makedoniske Tid, af en skraa Linie med ingen eller en ganske umærkelig Bøjning. Det er denne Form, vi kjende fra Kong Philippos' Stoa paa Delos, fra Messene, fra Nemea (hvor der rigtignok er 4 Ringe), fra Løvegraven ved Knidos, fra de ældre Bygninger i Pompeji, nemlig Hekatosylen og den gaadefulde lille Søjlegaard bagved Isitemplet, og fra flere andre Steder. Der ligger saaledes i Piræeus et i de senere Aar opgravet, næsten ubeskadiget Kapitæl af denne Art, som interesserer ved den Maade, hvorpaa Ringene ere profilerede.

Søjleens Afstand fra Syd vægen er 1,59. Da man kun har fundet denne ene Søjle-

¹⁾ Se Rangabé, Antiquités Helléniques n. 962 B, Lin. 29 ff.

plads, kan Søjlernes Antal og indbyrdes Afstand kun angives efter Formodning. De Beregninger, jeg har foretaget, stemme imidlertid, selv fra forskellige Udgangspunkter, saa godt overens, at jeg ikke betænker mig paa at fremsætte dem. Jeg antager da, at der har været 40 doriske Søjler, og at Afstanden imellem dem har været den samme som i Philippos' Stoa paa Delos, nemlig 2,6 Gange den nederste Søjlediameter. Da Antens Brede er 0,675, faa vi saaledes:

2 Anter à 0,675	1,35
40 Søjler à 0,75	30,00
2 Mellemrum à 1,59	3,18
39 Mellemrum à 1,94	75,66
	110,19

eller omtrent de 110 Metres, Curtius angiver som Stoens Længde.

De doriske Søjlers Højde vil kunne bestemmes efter den sydlige Ante, som staar helt op til Kapitælet; men her savner jeg desværre tilstrækkelige Maal. Anten bestaar af 5, tilsyneladende næsten lige høje Blokke af pentelisk Marmor foruden Kapitælet. Sættes dettes Højde lig med Søjlekapitælets, nemlig 0,19, og regnes de andre Stene til et Gjennemsnitsmaal af 1,06 (den nederste er 1,04; den næstnederste 1,10), faa vi 5,49, d. e. $7\frac{1}{2}$ Gange Søjleens nederste Gjennemsnit, saa at disse Søjler have været ualmindelig ranke. I Philippos' Stoa forholder Højden sig til Grundfladens Diameter som 6,5 : 1. Ved Templet i Nemea er Forholdet 6,6 : 1. Her kom vi endnu et godt Stykke videre.

Architravens Højde er 0,39. Bogstaverne i den derpaa staaende Indskrift have en Højde af 0,14.

Frisen er 0,54 høj, hvoraf 0,47 falder paa Triglyfen selv, 0,07 paa det flade Baand over denne. Triglyfernes Furer afsluttes for oven med en lige Linie og rette Vinkler, et Træk fra den senere græske Architektur, som vi finde f. Ex. i Segeste, i Messene, i Pompeji, i Athena Archegetis i Athen, og i de nylig fundne Levninger i Ilion ¹⁾. — Triglyfens Brede er 0,33; Afstanden imellem to Triglyfer 1,02. Der har altsaa været en Triglyf over hver Søjle og kun en over hvert Søjlemellemrum, uagtet Metoperne derved faa en besynderlig aflang Form, hvortil jeg ikke kjender nogen Analogi. Dette Maal stemmer med det ovenfor Antagne, hvorefter Afstanden imellem to Søjlecentra skulde være $1,94 + 0,75 = 2,69$. Her: $(2 \times 33) + (2 \times 102) = 2,70$.

Draaberne under Hængepladen sidde som sædvanlig i 3 Rækker, men ikke 6 i hver Række; her er kun 5. Desuden frembyder Hængepladen den Ejendommelighed, at den Flade, der paa alle ældre Monumenter er fuldstændig lodret, her har en stærk Hældning indad opefter. Dette Træk har jeg intet Sted fundet saa stærkt som her. Jeg mindes

¹⁾ Archäolog. Zeitung 1873, Taf, 64.

heller ikke at have set det paa nogen Hængeplade før; men omhyggelige Architekter have iagttaget en lignende Hældning i ioniske eller korinthiske Architravbelter paa romerske Monumenter fra Kejsertiden. Naar man saaledes gennemgaar Desgodetz' Edifices antiques de Rome, finder man denne tilbagegaaende Linie paa den trebeltede Architrav i det Indre af Pantheon, i det saakaldte Fortuna virilis' Tempel, i Vespasians Tempel, paa Nervas Forum, i den af Septimius Severus restavrerede Octavia's Porticus, paa Constantins Triumfbue, i Sta Costanza og i den store Sal i Diocletians Thermer. I Castor og Pollux' Tempel, der i sin nuværende Skikkelse vel gaar op til Kejser Tibers Tid, har kun det nederste af Architravens tre Belter denne Skraaning, de to andre ere lodrette. I Vestatemplet i Tivoli, og paa den saakaldte Frontispicio di Nerone i Palazzo Colonnas Have, hvor Architraven har to Belter, findes Hældningen kun paa det øverste; i Palazzo di Pietra udvendig kun paa det nederste, ligesaa paa Septimius Severus' Triumfbue. Paa Augusts Tempel for Mars Ultor have de to øverste Belter af den trebeltede Architrav den tilbagegaaende Linie, medens det nederste ej engang er lodret, men endog luder fremad. I Colosseum, hvor vi i alle 4 Stokværk have trebeltet Architrav, viser det nederste kun lodrette Linier, de to mellemste have det nedre Belte lodret, de to øvre tilbagegaaende, det øverste Stokværk har alle tre Belter fremadludende. — Gennemgaaende lodrette Linier finde vi, ligesom i Colosseums nederste Stokværk, ogsaa paa Titusbuen, i Faustinatemplet og i Sidesalene i Diocletians Thermer. — Fremadludende finde vi alle tre Belter i Pantheons Forhal, i Marcellustheatret og i Palazzo di Pietra indadtil.

Disse Afvigelser fra den lodrette Linie ere aabenbart ikke Tilfældigheder, men beregnede Finesser; men hvad var Hensigten dermed? Hvorfor følger man ikke altid dette Princip, som man dog i de fleste Tilfælde billigede, og hvorfor gaar man undertiden ganske den modsatte Vej, og lader Architraven ikke gaa tilbage, men lude fremad? Det er vanskeligt at besvare disse Spørgsmaal med Sikkerhed, og undertiden have maaske Architekterne selv ikke vidst, hvorfor de gjorde det. Da de Bygningsdele, her er Tale om, sees nedenfra, vil Afvigelsen fra den lodrette Linie have den Virkning paa Øjet, at det, der luder fremad, synes større, det, der træder tilbage, synes mindre end det er. Og i det første Tilfælde kan jeg ikke tænke mig nogen anden Grund, end at man ønskede at skuffe Øjet og lade disse Baand synes bredere end de virkelig var; men i det andet Tilfælde maa man vel spørge, hvorfor man da forsætlig har gjort Stenene sværere, end de skulde synes at være; Bygningens Fasthed kunde ikke vinde derved. Hensigten maa altsaa være en anden. Man vilde ikke undvære den dybe Skygge, der kommer frem under de fremspringende Led; men man var paa den anden Side bange for at disse Fremspring, det ene over det andet, skulde gjøre det Indtryk paa Øjet, at Bygningens Overdel hældte fremad paa en faretruende Maade. Dette modarbejdes ved at lade de lodrette Led træde tilbage foroven. Det var jo

et lignende Princip, som ledede Grækenlands ældre Bygmestere til at give Templernes Søjler, navnlig Hjørnesøjlerne en svag Hældning indad.

Af Attalos-Stoens indre Søjler er saa godt som Intet tilbage. Vi kunne kun maale, at Basernes Diameter har været 1 Metre, og vi kunne se, at der har staaet en Søjle foran hver af de 20 Skillevæge. Afstanden imellem den søndre Endemur og den nærmeste Søjlebasis er maalt 3,78 eller 3,76. Afstanden imellem Søjlerne indbyrdes er større endnu, c. 4,28, hvormed vi kunne sammenligne, at i den anden Stoa paa Delos¹⁾ Søjlemellemrummene ere $4\frac{1}{3}$ Søjlediametre. Vi have altsaa

2 Mure à 0,675	1,35
20 Søjler à 1,00	20,00
2 Mellemrum à 3,76	7,52
19 Mellemrum à 4,28	81,32

110,19,

hvilket stemmer med hvad vi ovfr. fik for den ydre Søjlerække.

Vi vide ikke, om disse indre Søjler have været ioniske eller korinthiske. I den græske Konsts klassiske Periode vilde man sikkert have valgt ioniske Søjler; men paa den Tid, da Attalos' Stoa opførtes, var maaske den korinthiske Orden mere moderne. Disse Søjler have været højere end de doriske; thi det ioniske Bjælkeværk er jo smallere end det doriske. Lad os til et Forsøg antage, at de ioniske Søjler have været omtrent 0,50 højere end de doriske, eller i Alt omtrent 6 Metres høje. Da nu Basens Diameter er 1 Metre, kan Søjleens Gjennemsnit nederst paa Skaftet maaske sættes til 0,75. Vi vilde da faa en Søjlehøjde af 8 Diametre, hvilket er et saare almindeligt Forhold.

Dørene, som føre ind til de 21 Værelser ere alle omgivne af en 0,285 bred Marmor-karm, paa Siderne af hymettisk, for oven af pentelisk Marmor, uden anden Profilerung end en fremstaaende firkantet Liste ved Karmens ydre Side. Karmen er altid en halv eller en hel Centimeter bredere paa den udadvendte end paa den indadvendte Side (s. Tavle I, B). Lysaabningen har en Højde af 3,42 M., og en Brede forneden af 1,70, foroven af 1,54. Den lille Dør paa den sydlige Endemur har indenfor Karmen en Højde af 2,01 og en Brede af 0,965—0,92. Den store, indenfor liggende Dør, der maa have været en Hovedindgang, har forneden en Brede af 3,43; men hvor høj var den? Vilde man her antage det samme Forhold, som vi pleje at finde i antike Døre, og som ogsaa er iagttaget i de andre Døre i denne Bygning, nemlig at Højden var det Dobbelte af Grundlinien, vilde vi faa en Højde af 6,86 Metr., eller Døren vilde blive dobbelt saa høj som de, der førte ind til Værelserne,

¹⁾ Expédition de Morée III, Pl. 9.

og rage omtrent 1 Metre op over de ioniske Søjlers Kapitæler, endog uden at Karmen regnedes med. Dette synes aldeles uformeligt, og man vilde ikke uden dristige Tankeexperimenter faa det til at stemme med den øvrige Bygning. Man kunde tænke sig de ioniske Søjler endnu højere end vi have antaget, og et mægtigt skraat Tag lagt over den hele Bygning, eller man kunde tænke sig at der ovenover de ioniske Søjler havde været endnu en Søjlestilling eller en Væg med store Vindner eller noget andet Lignende; men Intet af alt dette har nogen Sandsynlighed for sig. Lægger man et almindeligt Loft imellem de ioniske Søjler og Bagvægen, kan Døren ikke let faa større Højde end $4\frac{1}{2}$ Metr., saa at den, da den er 3,43 bred, maatte være ganske mærkværdig lav og trykket. Kumanudis (Meddelelserne fra 1860, S. 9) siger, at Døren var hvælvet eller buet foroven (*ἀψιδωτή*). En saadan Antagelse kunde maaske synes at hjælpe lidt paa Misforholdet; men nu er der ikke Spor af nogen saadan Bue, og man tør dristig paastaa, at hvis der nogensinde har været nogen, har det været en af Middelalderens Tilbygninger, thi baade de indadhældende Stolper og hele Bygningens Charakter kræver med Nødvendighed en retliniet Afslutning foroven. Man kan unægtelig paa-vise, at de Gamles Døre ikke altid have været dobbelt saa høje som brede. Den i British Museum bevarede Indskrift om Erechtheet¹⁾ nævner iblandt de Stene, der fandtes paa Pladsen, 4 Stendøre (d. e. Dørfløje), $8\frac{1}{4}$ Fod lange og $2\frac{1}{2}$ Fod brede. Fløjdørens Brede bliver altsaa 5 Fod, og Forholdet imellem Breden og Høiden 10:33. Det er ikke lykkets at paa-vise, hvilke Døre i Erechtheet der menes i Indskriften; det har formodentlig været Døre inde i Bygningen, som nu ere forsvundne; Døren fra Pandroseet til Karyatidehallen har en Højde af 2,40, og en Brede af 1,30 Metr., og er altsaa ikke saa bred, som de i Indskriften angivne. Men denne store Dør i Attalos' Stoa vilde være meget bredere; Breden vilde forholde sig til Højden som $6\frac{7}{8}$ til 9. Dette er i Virkeligheden utroligt. Mig forekommer det sandsynligst, at Døraabningen maa deles i to, der da kunne faa samme Højde og omtrent samme Brede som Dørene paa Bagvægen. En saadan Dobbeltport eller Dipylon kunde paa et saa befærdet Sted vel findes hensigtsmæssig.

Paa Ydersiden af Bygningens sydlige Endemur, imellem denne store Dør eller, som vi have antaget, Dobbeldør og den lille yderste Dør har Dr. Christensen fundet Spor af en Trappe, der begynder umiddelbart ved den lille Dør. Man kan forfølge 10 Trin, der naa op til en Højde af 2,37. Trinenes Bredde er omtrent som deres Højde. Tænkes denne Trappe fortsat, kan den have ført op til Taget af Bygningen; men det kunde vel være, at den tilhørte en senere Tid.

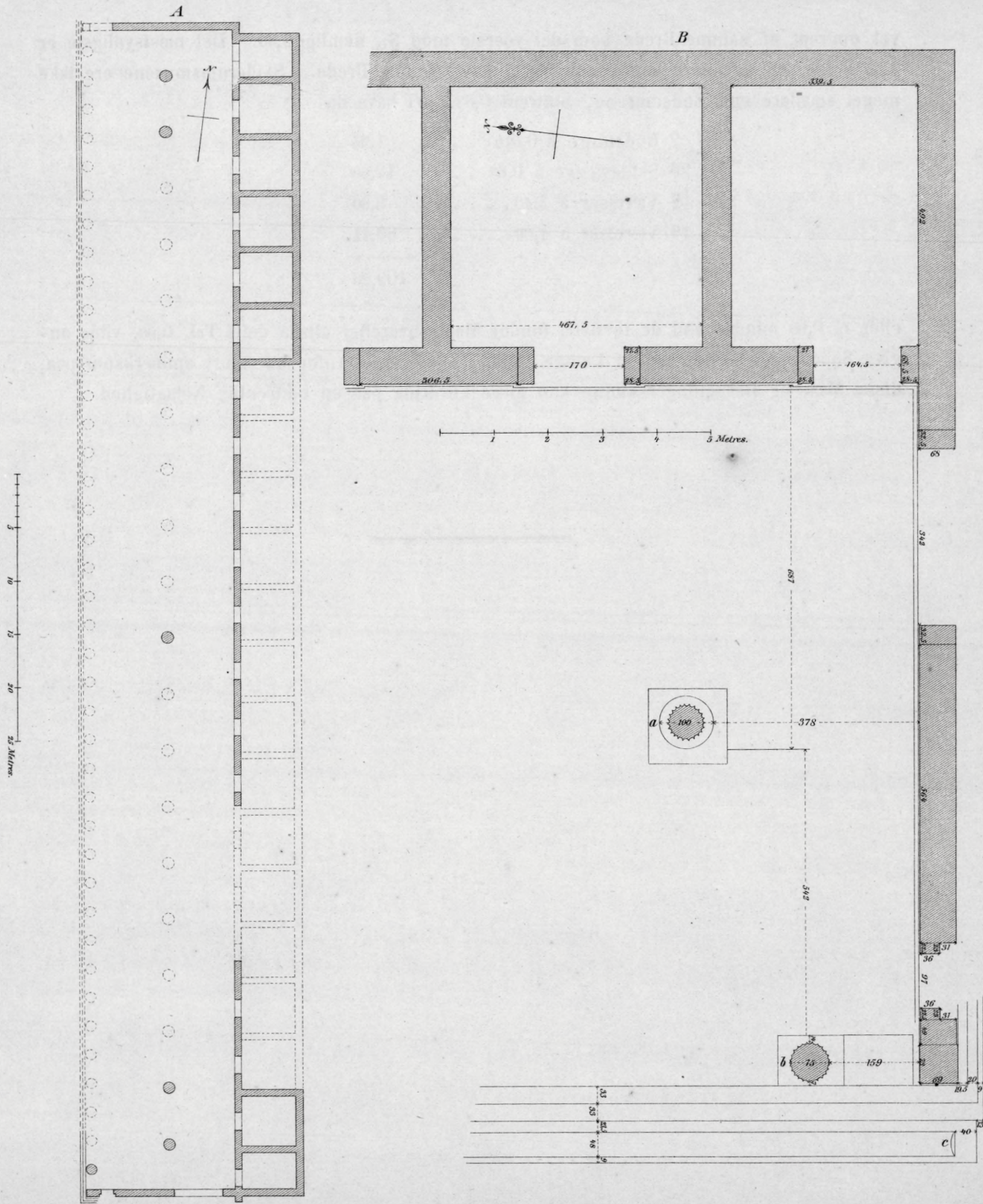
Den nordre Endemur danner efter Kumanudis' Plan ikke en lige Linie, men Søjlegangene gaa noget udenfor det bagved liggende Værelse. Det yderste Værelse mod N. er

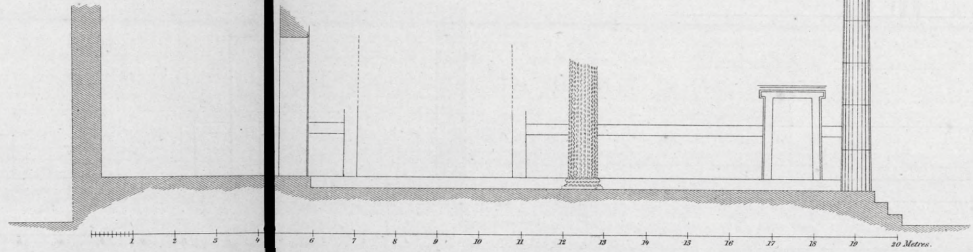
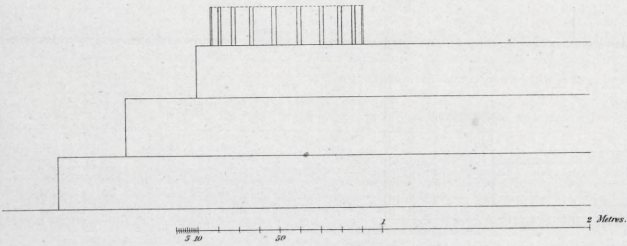
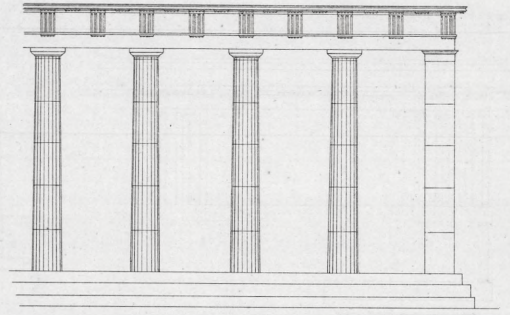
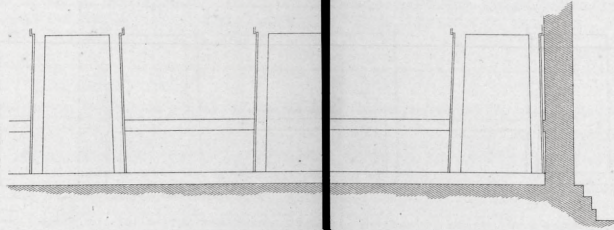
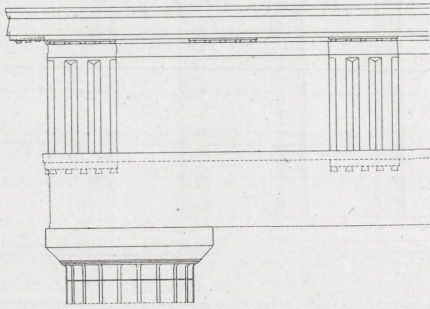
¹⁾ Böckh, Corpus Inscr. Græc. n. 160. Kirchhof, Corp. Inscr. Attic. n. 322. 2. Spalte. Lin. 87 f: *θύραι λιθίναι, μήκος ἑκτὼ ποδῶν καὶ παλαστής, πλάτος πέντε ἡμιποδίων.*

vel omtrent af samme Brede som det yderste mod S., nemlig 3,40. Det næstsydligste er 4,69 bredt, og de andre kunne antages at have samme Brede. Skillerumsmurene ere ikke meget smallere end Endemurene, omtrent 0,63. Vi have da

2 Endemure à 0,675	1,35
20 Skillevægge à 0,63	12,60
2 Værelser à 3,40	6,80
19 Værelser à 4,69	89,11
	109,26

eller c. 0,90 mindre end de to ovfr. fundne Maal, hvorefter altsaa dette Tal, 0,90, vilde angive Søjlegangens Overskud af Længe. Men, som jeg ovenfor har gjort opmærksom paa, disse Maal og Beregninger kunne kun gjøre Fordring paa en omtrentlig Nøjagtighed.

Forklaring af Tavlerne.

Tavle I

- A. Plan af Kong Attalos II.s Stoa i Athen.
- B. Plan af Bygningens sydlige Ende.
 - a. ionisk eller korinthisk Søjle.
 - b. dorisk Søjle.
 - c. Rendestenen foran Bygningen.

Tavle II—III.

- A. Opstalt. Forsidens sydlige Ende.
 - B. Façadens doriske Orden i større Maalestok. Man lægge Mærke til de brede Mellemstriber mellem de doriske Rifer, til Kapitælets smalle Echinus, de høje Triglyfer og Indsnittenes retliniede Begrænsning foroven, de lange Metoper, at Draabernes Antal kun er 5, og at Hængepladens Front ikke er lodret, men danner en indadheldende Linie.
 - C. Tværsnit.
 - D. Et Stykke af Længdesnittet, den sydlige Ende af Vægen med de 21 Døre.
-

Le portique du roi Attale à Athènes

par

I. L. Ussing.

Résumé

et

Explication des planches.

Les grandes ruines qui se trouvent dans la ville moderne d'Athènes environ 300 mètres à l'est du temple communément appelé le temple de Thésée, et 120 mètres à l'ouest du portique de Minerve archégétis, ont tour à tour porté des noms très-différents. Long temps on les a appelées le gymnase de Ptolémée, nom qui plutôt appartient aux superbes ruines, qu'on s'est plu à appeler le portique d'Adrien (voir le Résumé du bulletin de l'Académie R. Danoise 1870 p. 21). Un savant Allemand, Mr. Götting avait cru y découvrir le célèbre Poecile, supposition malheureusement appuyée moins sur les restes de l'antiquité même, qu'aux additions postérieures du moyen âge. Enfin les fouilles exécutées par la société archéologique d'Athènes en 1859—61 ayant déblayé une grande partie du terrain et écarté les constructions étrangères adjointes à l'édifice, on est parvenu à démontrer le véritable plan du monument et des morceaux importants de son architecture. Mr. Pervanoglu a réussi à combiner les restes de l'inscription de l'architrave (*Βασιλεὺς Ἀτι[αλος] βασιλ[έως] Ἀττάλου καὶ βασιλίσσης Ἀπολλωνίδος νιός*) de sorte qu'on ne saurait douter que ce grand monument n'ait été le portique du roi Attale, devant lequel il y avait, sur le forum d'Athènes, un tribunal construit pour les préteurs Romains (v. Posidonius chez Athenée V, p. 212 f). L'inscription si heureusement restituée, nous montre que cet édifice a été bâti par Attale II, qui régnait à Pergame 159—138 avant notre ère, et les détails architectoniques s'accordent parfaitement avec cette époque, un peu plus récente que les monuments du roi Philippe à Délos, un peu plus réculée, à ce qu'il paraît, que les restes les plus anciens de l'architecture Romaine. Le plan de l'édifice étant publié par Mr. Kumanudis dans les comptes rendus de la société archéologique d'Athènes 1860 et 1861, on attend cependant toujours des mesures exactes et détaillées, et des dessins de l'ordre architectonique.

Pendant un court séjour à Athènes au commencement de l'année 1872, j'ai pris quelques mesures, plus tard complétées et corrigées par les soins de mon ami le docteur R. Christensen, et j'ai examiné l'architecture et fait quelque croquis, sur lesquels un autre ami, l'architecte Mr. L. Fenger a dessiné l'élévation ci-jointe.

Planche I.

A. Le plan général du monument. La longueur totale de l'édifice est d'environ 110 mètres. Il contient 21 chambres adossées à une même muraille. Ces chambres ont une profondeur d'environ 5 mètres et une largeur à peu près égale, excepté les deux extrêmes, qui sont moins larges. De cette longue série de chambres, 21 portes donnent sur un double portique assez spacieux, formé de deux rangs de colonnes, dont l'intérieur est composé de 20 colonnes ioniques ou corinthiennes (les chapiteaux manquant, on ne saurait décider cette question), l'extérieur de 40 colonnes et deux antes d'ordre dorique. Il n'existe que très-peu de chose de ces colonnes, et de l'ordre dorique même on connaît seulement l'emplacement d'une seule colonne, celle qui est placée le plus près de l'angle S. O. de l'édifice, mais les différents calculs que j'ai faits, m'ont paru établir avec certitude le nombre indiqué sur le plan. — On monte à ce portique par trois marches, étendues devant toutes les colonnes. Devant les marches se trouve un couloir, creusé dans le marbre. Le mur terminant le portique vers le Sud, est percé de deux portes. L'une d'eux, donnant accès à la galerie extérieure, entre les deux rangs des colonnes, est plus petite, l'autre, donnant sur la galerie intérieure, entre les colonnes ioniques et les 21 chambres, est très-large. On ne connaît par la hauteur de cette porte; mais en fixant comme à l'ordinaire, la hauteur au double de la largeur, on parviendrait à l'élever environ un mètre au-dessus des chapiteaux des colonnes ioniques, ce qui n'est guère croyable. Voilà pourquoi je suis porté à croire qu'au lieu d'une grande porte, on en a établi deux de grandeur ordinaire l'une tout-près de l'autre, espèce de double porte ou dipylon, comme disaient les anciens. L'indication de Mr. Kumanudis, que cette porte a été voûtée, est si peu conforme au caractère du monument, que si en effet en déblayant l'édifice on a trouvé une voûte, il est bien sûr qu'elle a été une construction moderne, et la société archéologique a bien fait en la faisant disparaître.

B. Plan plus grand de la partie méridionale de l'édifice, la seule qui est suffisamment connue. Les mesures indiquées sur le plan n'ont besoin d'aucune explication.

- a. colonne ionique ou corinthienne.
- b. colonne dorique.
- c. couloir.

Planche II—III.

A. Élévation. Extrémité méridionale de l'édifice.

B. L'ordre dorique sur une échelle plus grande. Les colonnes, ayant un diamètre de 0,75, ont 20 cannelures, séparées par des listels, larges de 0,02. La hauteur des colonnes avec le chapiteau étant d'environ 5,50, ça fait $7\frac{1}{3}$ fois le diamètre inférieur, proportion extraordinairement élancée. La distance entre la colonne et l'ante évaluée 1,59, celle des colonnes entre eux peut être calculée à 1,94, de sorte que l'entrecolonnement contient le diamètre 2,6 fois. Le chapiteau est très-mince (0,19); il y a trois anneaux; le galbe de l'échinus ne s'éloigne guère de la ligne droite. La hauteur de l'architrave n'est que 0,39, tandis que celle de la frise est 0,54. Les sillons des triglyphes se terminent en angles droits. Il n'y a qu'un triglyphe sur chaque entrecolonnement, et les metopes ont une

longueur extraordinaire (1,02 sur 0,54 de hauteur). Les ténies ont les trois rangs de gouttes, mais il n'y a que cinq gouttes dans chaque rang au lieu de six. Le front du corniche n'est pas à plomb, mais il a une inclinaison légère vers l'intérieur, finesse qui se trouve souvent dans les bandeaux de l'architrave corinthien des monuments Romains; mais pour des corniches, je ne connais aucun autre exemple.

C. Coupe à travers de l'édifice, prise dans la partie conservée, Pl. I, B.

D. Partie de la coupe longitudinale, prise devant les portes.

